

Ferit Burak Aydar

Klasik Okumaları - I

Kahramanlar Çağı

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
I. <i>Don Quijote</i> Romanın Yükselişi ve Devrimci Diyalektiği	13
II. <i>Hanlet</i> ve Bizim Büyük Eylemsizliğimiz	39
III. Robinson Crusoe: Modern İnsanın İlkörneği	55
IV. <i>Frankenstein</i> ve Yaratılışın Sınırları Ben Sana İnsan Olamazsın Demedim... ..	81
V. <i>Tristram Shandy</i> Romanın Yükseliş Çağında Bir Anti-Roman	95
V. <i>Zor Zamanlar</i> Dickens ve Mümkün Olan Dünyaların En Kötüsü	103
VII. <i>Goriot Baba</i> Balzac'tan "İnsanlık Komedyası"	119
VIII. <i>Jane Eyre</i> Başkaldırı ve Uzlaşma	135
IX. <i>Dorian Gray'in Portresi</i> Oscar Wilde'in Manifestosu	149
X. <i>Suç ve Ceza</i> Dostoyevski'nin Destanı	159

I.

Don Quijote

Romanın Yükselişi ve Devrimci Diyalektiği

İspanyol yazar Miguel de Cervantes Saavedra'nın dünya çapında üne sahip, henüz aşılamamış eseri *Don Quijote*'nin yazılmasının üzerinden dört yüz küsur yıl geçti. Roman türüne damga vurmuş isimlerden Dostoyevski'nin, "Hayatta bu eserden daha derin ve güçlü hiçbir şey yok. İnsan düşüncesinin dile getirdiği en büyük ve aşılmaz söz bu. İnsanın ifade kazandırabileceği en acı ironi..."¹ diyerek yere göğe sığdıramadığı *Don Quijote* (1605, 1615) yayınlandığı günden itibaren müthiş bir başarı yakalamış, sayısız dile çevrilmiş, bir o kadar da incelemeye konu olmuştur. Anlamı kendi tikel dönemini fersah fersah aşan bu eser, bir geçiş döneminin günümüze kadar ulaşan devrimci özelliklerini de bünyesinde barındırır. Bunu tek bir cümlede toparlayabilmek mümkündür. *Don Quijote* yeni bir edebi türün ortaya çıkışı ya da yükselişi için de yolu döşemiştir: Roman.

Tarihte öyle dönemler vardır ki, belirli öznelere ve onların eylemleri, içinden çıktıkları nesnellüğün en yoğunlaşmış ifadesi haline gelirler. Nasıl "yeniçağın ilk şairi Dante" kendi kişisel duruşunu aşıyorsa, Engels, "Feodal Çağ'ın kapanışı ve modern kapitalist çağın açılışına, dev bir isim damgasını vurur: İtalyan Dante,"² derken, Dante'yi belirli bir devrimci tarihsel bağlama

1 Akt. Rachel Lynn Schmidt, *Forms of Modernity: Don Quixote and Modern Theories of the Novel*, University of Toronto Press, 2011, s. 252.

2 Karl Marx ve Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, "1893 İtalyanca Baskıya Önsöz", çev. Muzaffer Erdost, Sol Yayınları, Kasım 1993, s. 112.

yerleştiriyorsa; aynı şekilde Cervantes ve onun en büyük tarihsel edimi olan *Don Quijote* de bir tarihsel dönemin açılışının en özgün habercisi olup, o dönemin tarihsel ve siyasi artalanının irdelenmesiyle anlaşılabilir.

Burada *Don Quijote'*den hareketle hem bir tarihsel analiz yapmak hem de edebiyatın içinden çıktığı toplumla organik bağlara sahip olduğunu göstermek amacındayım. Bunu yaparken, metnin edebi eleştirisi üzerinde durduğum kadar ve aslında durabilmek için, eseri siyasi-tarihsel bir detektiflik aracı olarak da kullanacağım.

***Don Quijote* ve Sınıfsal Görüngüler**

Öncelikle La Mancha'lı Asil Şövalye Don Quijote ve onun sempatik silahtarı Sancho Panza ile nasıl bir dünyaya adım atıyoruz, ona bakalım: Başkarakterimizin isminin kendisi dahi romanın genelini yansıtacak şekilde ironik bir tercihtir. En baştan şövalyelik makamına ilişkin bir tenzil-i rütbeyle karşılaşırız. James A. Parr'ın dikkat çektiği üzere,³ "*Quijote*" uyluk bölgesini koruyan bir savunma zırhıdır. Hem kıça yakın olması hem de saldırı değil, savunma amaçlı kullanılması ironiktir; zira şövalyemiz savunmak değil, dünyayı yerinden oynatmak üzere saldırıya geçecek biridir; öyle ki bu çelişki Don Quijote'nin dikkatine sunulacak olsa, muhtemelen "gezgin şövalyelerin böyle bir ad alabileceğini nerede gördün, nerede okudun?" diye vaveylayı koparırdı. Keza kendine soyluluk unvanı "Don"u layık görmesi de kerameti kendinden menkul bir şövalyeye karşılaştığımızı gösterir. Doğum yeri La Mancha'daki "Mancha" da leke anlamına geldiğinden, karşımızda adıyla sanıyla ironinin cisimleşmiş hali olan bir kahraman vardır.

Başkarakterimizin romana da adını veren ismi kadar romanın ilk sayfaları da önemli bir ipucu mahiyetindedir:

3 James A. Parr, "Don Quixote: Kind Reconsidered", *CALIOPE*, Cilt 6, Sayı 1-2 (2000), s. 142.

İçinde koyundan ziyade sığır kaynaklı çorba, çoğu gece yenen kıyma, cumartesileri yenen omlet, Cuma yemeği mercimek ve bazı pazarlar fazladan yenen bir güvercin, gelirin dörtte üçünü tüketirdi.⁴

Yalnızca kapitalizm bir genelleşmiş meta üretimidir. Kendisinden önce gelen üretim biçimlerinde meta üretimine rastlanmasına karşın, genel itibarıyla fazla ürünler mübadele ürününe, yani metaya dönüştürülürdü. Üretim esasen bir kullanım-değerleri üretimi idi ve ticaret, hele hele büyük çaplı ticaret yaygınlaşmamıştı. Bu da elbette üretim araçlarının gelişim düzeyiyle ve emeğin üretkenliğiyle bağlantılıydı.

İşte içine girdiğimiz romanda tam da, üretimin henüz belirli bir seviyeyi aşmadığı, bir egemen sınıf mensubunun kendi varlığını rahat şekilde idame ettirmek dışında çok da büyük lükslere sahip olmadığı bir toplum tasvir edilmektedir. Toplumsal bolluğun nesnel zemini henüz yoktur. Ayrıca bu adı geçen egemen sınıf öyle bir niteliğe sahiptir ki, asilzademiz anlatırken, “boş zamanlarında (yani yılın büyük bölümünde),” der.⁵ Hâlbuki kendisine meydan okuyacak sınıfın, orta sınıf burjuvazinin ise aynı dönemde başını kaşıyacak vakti yoktur!

Cervantes kitabına bütün aristokratik değerleri ayaklar altına almak istediğini açıkça ve çekinmeden belli ederek başlar; kültürlü, mazisi kuvvetli, soylu edebiyat geleneğinin karşısına avam kültürünü koyar. Elimizdeki metin *doğrudan* ideolojik bir metindir; sonrasında genelgeçer hale gelmiş edebi değerler henüz piyasada yoktur. Bir eserin ideolojik değere sahip olabileceği, hattâ olması gerektiği fikri, *henüz demlenmekte olan burjuvazinin has düşüncesidir*. Cervantes de, bu bağlam içerisinde, sırf zevahiri kurtarmak adına zevahire takılıp kalan kendi döneminin sayısız sanat eserini ve temsil ettikleri değerleri karşısına alır. Bir kurmaca metin yaratır-

4 Miguel de Cervantes Saavedra, *La Mancha'lı Yaratıcı Asilzade Don Quijote*, çev. Roza Hakmen, Yapı Kredi Yayınları, 1996, s. 51. Romanın harikulade bir çevirisi olduğunu belirtmek bile yersiz.

5 A.g.e.

ken, edebi bir akım yarattığının da farkındadır veya Cervantes'in kendisi olmasa bile bugün biz ziyadesiyle farkındayız.

Bu değerler çatışması bir edebi tür olarak romanın yükseliş sürecinde önemli bir yer tutmaktadır, zira roman o dönemde henüz yeni yeni şekillenmeye başlayan farklı bir okur kitlesine (orta sınıf) hitap edecektir. Bu okur kitlesi ise, ki *kitlesel* niteliği bile yenedir, eskinin soylu sınıfıyla çatışması temelinde var olmaktadır, olacaktır. Cervantes tarihsel ironisini işin içine katarak önsöz bölümünde sone formundaki şiirleri avam insanlara yazdırır; kibar kulakların duymaya alıştığı soneler ayağa düşmüştür! Öyle ki yalnız Sancho Panza değildir kalemi eline alan: Son soneyi o rafine kulaklara hitaben hoş sesiyle şövalyemizin beygiri Rocinante terennüm eder! Tevekkeli değil, İspanya'da aristokrasi bu kitaba ateş püskürmüştür.

On yedinci yüzyıl, burjuvazinin tüm ihtişamıyla tarih sahnesine arz-ı endam ettiği bir dönemdi. Zayıf feodal sistemin içinden tarihin gelmiş geçmiş en güçlü egemen sınıfı ve onun evrensel düzeni boy veriyordu. Cervantes'i önceleyen dönemde İspanya'nın uzun süren bir barış ve istikrar dönemi yaşaması ve buna eşlik eden nüfus artışı ticaretin önünü açmıştı. Böylelikle İspanyol burjuvaları da, tıpkı İngiliz tacirleri gibi, esasen yün (merinos) üzerinden palazlanmışlardı. Üretim ilişkilerinde devrimci bir dönüşüme yol açacak bir sınıfın yükselişiydi bu. Nitekim kendi talepleri, gereksinimleri birer birer toplumsal düzlemde hissedilmeye ve gücünü göstermeye başlamıştı, zira maddi kazançları olan hegemon bir güç, buna denk düşen kültürel kaynaklara da ihtiyaç duyar. Başka bir deyişle, ekonomik iktidarın alınması siyasal iktidarın ve genel olarak siyasal egemenliğin ele geçirilmesiyle birleştirilmelidir; devrimci sınıfı bulunduğu yerde tutup yaşatacak olan bu bütünlüktür.

Bu yeni sınıf, aristokrasinin aksine maddi dünyayla alıp veremediği olan bir sınıftır. Bu maddeci, dünyevi koşullanma burjuvazinin ihtiyaçlarını şekillendirmektedir. Aristokrasinin aksine ne tam bir eğitime sahip olan ne de soylu olan burjuvazi, işlerini çekip çevirmede kendisine bir rehber aramaktadır. Bunun bir

ayağı gelişen bilim ve teknolojidir. Diğer ayağıysa felsefi *gerçekçilik*dir. Köklerini Fransız Descartes'ta ve İngiliz materyalistlerinde (Francis Bacon, Thomas Hobbes, John Locke) bulan duyumcu-gerçekçilik boşuna Fransa'da ve İngiltere'de, iki kapitalist ülkede ve burjuvaziyle beraber gün yüzüne çıkmamıştır. Bireyin duyularla algıladığı "gerçeklik"ten hareket eden bu gerçekçilik, tam da bireysel girişimciliğin bayraktarı olan rüşeym halindeki kapitalizmin getirdiği bir armağandır (tıpkı düşünce, din ve vicdan özgürlüğü gibi fikirlerin, serbest rekabetin düşünsel alandaki yansımaları olması gibi). Gerçeklik bireyler tarafından araştırılacak ve bulunabilecektir. Verili bir gerçekliğin zaten var olması, o gerçekliğin üzerinde yükselen düzenin bekası demektir. Burjuvazi nazarında bu asla kabul edilebilir değildir. Dolayısıyla o dönemde bu vurgu devrimci bir içeriğe sahiptir. Burjuva dünya geçmiş önyargılardan ve eskimiş inançlardan muaf şekilde "gerçeklik" peşindedir, zira yeni toplum eski değerler üzerine oturamaz, bunun üzerinde inşa edilemez. Üstüne üstlük birazdan göreceğimiz gibi roman, yükselişi itibariyle, hiç de *salt sanatsal bir dal olarak görülmemektedir*. Sonraki evrimi bir tarafa, roman *tastamam bilinçli bir ideolojik araçtır*; çoğu yazar için, örneğin bir siyasi ya da dinî risale yazma sürecindeki saiklerden daha farklı saiklerin ürünü değildir. Okur kitlelerinin somut taleplerine yanıt veren bir el kılavuzu gibidir zaman zaman.

Romanın şekillenme sürecinde okur kitleleriyle etkileşimin önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir. Peki, nedir hayata gözlerini yeni açmış olan bu okur kitlelerinin derdi? Hangi talepleri dillendirmektedir?

Yazarın karşısında pratik hayata ait, pratik olmaya alışmış bir kitle vardır. Örneğin ticaret yaparken neyin nasıl olacağı, kaç patlayacağı, mola vereceği duraklar (mesela hanlar), güzergâhu, atlatacağı badireler vs. kendisi açısından hayati öneme sahiptir. İlk dönem romanlarında ve özel olarak Cervantes'in eserinde tüm bunların yansımalarını görebiliyoruz.